

**X. ULUSLARARASI
YUNUS EMRE SEVGİ
BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ
(06-08 MAYIS 2010)**

**Hazırlayan
Prof. Dr. Erdoğan BOZ**

ESKİŞEHİR, 2011

YUNUS EMRE’NİN ESERLERİNDE HAYVAN ADLARI

Okt. İmdat DEMİR*

ÖZET

Yunus Emre Divanı ve *Risaletü’n-Nushiyye*’de geçen hayvan adları, insana ait önemli tasvirî ifadeleri barındırmaktadır. Ayrıca bu adlar simgesel olarak da bir kavramın yerini almaktadır. Çoğu, Türkçe olan bu adların bir kısmı günümüzde yaşamakta, bir kısmı da arkaik nitelikte addedilebilmektedir. Toplumun bilinen özellikleriyle hayvana karşı bakış açısı şiirlerde insana atfedilmiş, tasavvufi kavramlar hayvanların bilinen yönleriyle tasvir edilmiştir. Çalışmamızda ise hayvan adlarının tasvirî yönüne ve karşıladığı simgesel değere bakılarak tasavvufi yönden işlevleri ele alınacaktır.

Giriş

Yunus Emre, XIII. yüzyıl şairlerimizdendir. Elimizde bir *Divan*’ı ve *Risaletü’n-Nushiyye* (=RN) adlı eserleri mevcuttur. Her iki eser, söz varlığı bakımından Türkçenin en değerli hazinelerindendir. Eserlerde geçen hayvan adları kullanım alanları bakımından dikkat çekmektedir.

Türkler, uzun yıllar göçebe olarak yaşamış bir millettir. Göçebe toplumların en önemli özellikleri; doğayla baş başa olmaları, doğayı özümsemeleri, doğanın sunduğu imkânlar neticesinde yaşamlarını idame ettirmeleridir. Doğanın vazgeçilmezi olan hayvanlar ise Türk kültürünün her döneminde kendini belli eder. Türkler, günlük yaşamlarında yer edinen hayvanlardan bir kısmına kutsi değerler yüklemiştir. Kurt ve at kültü, Türk kültüründe önemli bir yer tutar. Bundan dolayı *Orhun Abideleri*’nden başlayarak Türklerin vücuda getirdikleri

* Bozok Üniversitesi Türk Dili Bölümü, imdatdemir45@hotmail.com

başlıca eserlerde hayvanlarla ilgili soyut ya da somut değerleri görmek mümkündür. Aynı husus Yunus Emre’de de kendini göstermektedir.

Söz konusu eserlerde ehlî ve ehlî olmayan hayvanlara yer verilmekte, bu hayvanlarla ilgili özellikler aktarmalarla, mecazlarla ve simgesel unsurlarla karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla hayvanların tasvirî yönleri dikkatimizi çektiği için böyle bir çalışmaya başladık. Konunun uzamaması adına hayvan organlarıyla ilgili kavramları çalışmamızın dışında bıraktık. Ancak hayvanlarla ilgili genel anlam içeren, *kuş*, *hayvan*, *haşerat* gibi hayvan adlarını konumuzun içinde değerlendirdik.

Divan’da toplam 417 şiir ve 3472 beyit; mesnevi olarak kabul edilen RN’de ise 600 beyit vardır (Tatçı, 1997). Her iki eserde yetmiş bir (71) çeşit hayvan adı tespit edilmiştir. *Divan*’da altmış yedi, RN’de on iki çeşit hayvan adı yer almakta; *berre*, *haşerat* ve *ayı* dışındaki bütün hayvan çeşitleri *Divan*’da bulunmaktadır. Bu hayvan adları her iki metinde de 329 kere kullanılmıştır. Kullanım sıklıklarına göre hayvan adları şu şekilde sıralanmaktadır:

X. ULUSLARARASI YUNUS EMRE SEVGİ BİLGİ ŞÖLENİ 6-8 MAYIS
2010

<u>Hayvan Adı</u>	<u>Sıklık</u>	<u>Hayvan Adı</u>	<u>Sıklık</u>	<u>Hayvan Adı</u>	<u>Sıklık</u>
bülbül	56	keklik	3	gügercin	1
kuş	45	koç	3	haşerât	1
at	21	kurt/d	3	hınzır	1
hayvân	13	mercân	3	horus	1
bahrî	12	ördek	3	katır	1
balık	11	şîr(gîr)	3	kartal	1
arslan	10	ejde(r)hâ	3	keler	1
it	10	evren	3	kerkes	1
pervâne	8	bâz	2	kilab	1
togan	8	devlengeç	2	koduk	1
burak	8	göz(süz)sepek	2	koyun	1
ılan/ılan/yılan	7	karga	2	kuzu	1
baykuş	6	leylek	2	mar	1
karınca	6	şahin	2	merkeb	1
kurt/d	6	akrep	1	murg	1
öküz	6	arı	1	niheng	1
çıyan	5	aygâr	1	serçe	1
canavar	4	ayı	1	tay	1
hezâr(ân)	6	balaban	1	tâzî	1
kaz	4	berre	1	tosbaga	1
hüma (kuşı)	4	deve	1	tûtî	1
sinek	4	dilkü	1	yapalak	1
dürrâc/duraç	3	düldül	1	zag	1
t/davar	3	geyik	1		

TOPLAM:

330

Şekil 1: Yunus Emre'nin Eserlerinde Geçen Hayvan Adları ve Kullanım Sıklığı

Yunus'un eserlerinde yer alan hayvan adlarından Türkiye Türkçesinde kullanılmayanları şunlardır: *hezar*, *şîr(gir)*, *dürrâc/duraç*, *bâz*, *berre*, *devlengeç*, *kilab*, *mar*, *murg*, *niheng*, *zag*.

Göz(süz)sepek, *tâzî*, *dilkü*, *gügercin* ve *horus* adları günümüz Türkiye Türkçesinde ses değişmesine uğrayarak yaşamaktadır. *Koduk* ve *keler* adları da Türkiye Türkçesi ağzlarında kullanılmaktadır.

<u>Hayvan Sayısı</u>	<u>Oran</u>	<u>Kullanım Sıklığı</u>	<u>Oran</u>
Türkçe 43	% 61	190	% 58
Arapça 13	% 18	50	% 15
Farsça 15	% 21	89	% 27
TOPLAM 71	% 100	330	% 100

Şekil 2: Dillere Göre Hayvan Adlarının Sayısı ve Kullanım Sıklığı Oranı

Türkçe hayvan adlarının sayısı, Arapça ve Farsça hayvan adlarınınkine göre oldukça fazladır. Kullanım sıklığı bakımından, Arapça ve Farsça hayvan adlarının Türkçeye yakın olması *bülbül* adından kaynaklanmaktadır. Bu ad eserlerde 56 kere geçmiştir. Sadece bu kelimeyi oranlamaya almadığımızda, Türkçe hayvan adlarının kullanım sıklığı oranının % 75'e çıktığı görülecektir.

Eserlerde türeme sonucu oluşan hayvan adlarına rastlamak mümkündür: *balıcak*, *bülbülcük*, *agacdan at*, *kuşlayın*, *dürrâclan-*, *kuşlıkça*...

Metinlerde hayvan adlarıyla ilgili Farsça gramer kurallarıyla yapılan iki tamlama tespit edilmiştir: *zehr-i mâr*, *bülbül-i haste*. Bunların dışındaki tamlamalar Türkçe gramer kurallarına göre oluşturulmuştur: *nefsümün ejdehâsı*, *ölüm evreni*, *kuş dili*, *togan ileyi*, *agacdan at*, *şol ağılu ilan*, *çevik bahrî*, *hayvan canavar*, *başsuz at*...

Hayvan Adlarının İşlevleri

Hayvan adları, zamanla zihinde yeni çağrışımlara yol açabilmektedir. Kişi, konuştuğu dildeki soyut ifadeleri anlatmak için *somutlama* yoluna gitmekte, zihninde tasarladığı kavramları ya gelenekleşme ya da çağrışım yoluyla dış dünyaya somut simge/göstergeler vasıtasıyla aktarma ihtiyacı hissetmektedir. Günlük konuşmadan edebî dile kadar dilin girebildiği her alanda bu ihtiyaç kendini göstermektedir. Ayrıca kişi kendi dünyasında tasarladığı hayal âlemini dışa somut göstergelerle anlatmak için tasvire başvurur. Bu tasvirler zamanla dile oturmakta ve mecaz vb. diyebileceğimiz anlamlar kazanmaktadır. Hayvan adları da bu yönüyle dilde kullanılmaktadır. Mesela, *Ne tilkidir o!* dediğimizde Türkçe konuşan herkes için *tilki* kelimesi *kurnaz* anlamına gelmektedir. Bu anlam aynı zamanda toplum tarafından bilinmektedir.

Yunus Emre, şairliğinin yanında Türk-İslam mutasavvıfıdır. Şair, tasavvufi bir yaşamı benimsediği için, tasavvufila ilgili bilgi, düşünce, his, idrak gibi birçok unsura şiirlerinde yer vermiştir. Halka duygu ve düşüncelerini samimi bir dille anlatan Yunus Emre, tasavvufi düşüncüyü şiirle anlatmayı tercih etmiştir. Şair, şiirlerinde sade ve anlaşılır bil dili kullanmakla kalmamış, aynı zamanda döneminde yaşayan halkın tasavvufi kavramları/terimleri anlayabilmesi için somut ifadeler ve tasvirler başvurmuştur. Halkın içinde gelenekselleşmiş olan tasvirî değerleri iyi bilen şair, bu ifadeleri şiirlerinde özümseyerek yansıtmıştır. Hayvanlar, bitkiler, tabiat olayları gibi somut olgular şiirde birer simge hâlini alarak halk tarafından anlaşılır kılınmıştır. *Şekil 1*'de yer alan hayvan adlarının birçoğu simgesel ifadeler taşımaktadır. Kavramakta zorluk çekilen bu ifadelerin, sehli mümteni diyebileceğimiz üslupla söylenerek herkesçe idrak edilmesi amaçlanmıştır.

Şair, hayvan adlarını tasavvufi kavramları ifade etmede kullanır. Genelde, hayvandan insana aktarımın söz konusu olduğu bu metaforlar neredeyse insanla özdeşleştirilmiştir. Söz konusu eserlerde adı geçen hayvanlardan kullanım sıklığı dörtten fazla olanlar üzerinde durmak istiyoruz.

BÜLBÜL /HEZAR(ÂN):

Bülbül, metinlerde en çok adı geçen hayvan adıdır (56 kere). Neredeyse geçtiği bütün beyitlerde bülbül âşığı nitелеmekte, bir bakıma dervişi çağrıştırmaktadır. *Bülbülün ötüşü* dervişlerin zikrini simgelemektedir:

*Eydür Yûnus yâr kulıyam dost bâğçesi
bülbüliyem*

Söyleyeyüm şimden girü gülzâruma irdüm bugün
(D: 240/5)

Dost bahçesi *dergâhı*, bülbül dervişi simgelemektedir.

Garîb bülbülleyin zâri kıluram

Akar çeşmüm yaşı bu 'ışk elinden (D:262/3)

Bülbülün inlemesi, âşığın/dervişin aşk derdiyle yanmasını simgeler. Aşk derdiyle yanıp kavrulan âşık, kendinden geçer ve gözyaşı döker.

Bülbülün âşığı simgelediği iki beyitte *karga* dedikodu yapan ve dünyaya önem veren *zahidî* simgelemektedir (Tatçı, 1997:581):

Kargayıla bülbüli bir kafese koysalar

Birbiri sohbetinden dâim melûl degül mi (D:
352/3)

Eyle ki karga diler bülbülde ayrılmaga

Bülbülün de gönlinde maksûdı şol degül mi
(D:352/4)

Şair, hayvanları belli bir kavramın içinde oturtmakla kalmamış aynı zamanda tezat ilgisi kurarak anlatımı zenginleştirmiştir. Yukarıdaki beyitte *bülbül-karga tezadı* buna örnektir.

Şiirlerde bülbül yerine *hezâr* da kullanılmakta ve dört kere geçmektedir:

Hezar destan: Bülbul şakıması, ötmesi. Bilinen
bağdaştırmalardandır:

‘Âşık olayın şol güle tolsun cihâna gulgule

Hezâr destân olubanı dost bâgını yaylayayın (D:
283/6)

Hezar-destan dervişlerin zikrini simgelemektedir.

KUŞ:

Kuş, eserlerde kırk beş defa geçmektedir. Türklerde *kuş* adı bütün uçan hayvanları kapsamaktadır. Yunus’ta *kuş*, uçuşu yönüyle kutsiyet arz etmektedir. Ayrıca, kuşun hafifliği ve ömrünün kısalığı şair için ayrı bir ilham kaynağıdır.

Can kuşu: *Can kuşu* ruhu simgelemekte, bedenden kuş gibi uçmayı çağrıştırmaktadır. Ayrıca bazı beyitlerde *kuş* tek başına *ruhu/canı* ifade eder:

Katreden deryâlar düzen cân kuşu pâ-bendin üzen

Yüz bin deryâları yüzen gel sürelüm bu çağları (365/1)

Benüm cânum bir kuş durur gevdem anun kafesidür

Dostdan haber gelicegiz bir gün uçar kuşum benüm
(D:204/4)

İkinci beyitte metaforik olarak *kuş* canı, *kafes* bedeni simgelemektedir.

uçan/r (pervâz) kuşlar:

Yaşıl ton geydi ağaçlar pervâz urup uçar kuşlar

Nefesün cânlar bağışlar söyle bülbülcüğüm söyle
(D: 343/3)

Dervişler uçar kuşlar deniz kenârın kışlar

Zihî devletlü başlar eve dervişler geldi (D: 373/3)

Metaforik açıdan iki beyitte de *uçar/n kuş* dervişi simgelemekte, vahdet arzulayan sâliki çağrıştırmaktadır. *Deniz kenarında kışlamak*, derviş için vahdet arzusu anlamına

gelmektedir. Çünkü derya/deniz vahdeti simgeler (Tatçı, 1997:388).

yuva kuşı:

Yûnus bir toğanıdı kondı Tapduk kolına

Ava şikâre geldi bu yuva kuşı değil (D:164/8)

Yuva kuşı kavramı beyitte dervişi simgelemektedir. Kendini toğan/mürşit gören Yunus'un Tapduk Emre'yi tanıdıktan sonra onun derviş değil mürşit olduğunun farkına varması *yuva, kuş* ve *togan*la çağrıştırılmıştır.

kuş yuvası:

Ol kuşun kim yuvası toğan elinde ola

Ol anda kaçan tura gide yayına birgün (D:246/4)

Bu beyitte de *kuş yuvası* metaforik olarak dervişin bağlı bulunduğu *dergâhı* simgelemektedir.

kuşlar üni:

İbrete kalmaz mısın ya hod anlamaz mısın

Dinle kuşlar ünini niçe dürlü sâz gelür (D:23/3)

Kuşlar üni ifadesi, metaforik olarak sazı işaret etmekte, *dervişin zikrini* çağrıştırmaktadır. Bizce, bu ifade Yunus tarafından kullanılan bir bağdaştırmadır. Kuşların sesi insanı rahatsız etmez, aksine dinleyene huzur verir. Dervişlerin zikri de dinleyen için ahenk oluşturmaktadır.

kuş (ol-):

Kurıyıduk yaş olduk ayagıduk baş olduk

Kanatlanduk kuş olduk uçduk el-hamdüli'llâh (D:292/3)

Madde âleminden (dünya) sıyrılıp mânâ âlemine giden *sâliki* simgeleyen bu ifade, bir bakıma kesretten vahdete giden kişiyi çağrıştırmaktadır. *Kuş ol-*, *seyr ü sülukunu* tamamlamış olan ve kâmil noktaya erişen insanın durumunu tasvir etmektedir. Ayrıca *kurıyken yaş olmak*, *ayakta iken baş olmak* ve *kanatlanıp kuş olmak* sâlikin geçtiği ve farkına vardığı

makamlara gönderimde bulunur. Böylece sâlik, enfüsiden afaki makama çıkmış, elhamdülillah demiştir.

ömrüm kuş: Bu ifade, *dünya hayatını* simgelemekte, göçüp gidecek olan bedenın ecelle son bulacağını çağrıştırmaktadır:

İy benüm 'ömrüm kuşı kanda varasın birgün

Ecel avlayup yudar ele giresin bir gün (D:276/1)

yad kuş:

Dervişlik aslı cândan geçdi iki cihândan

Haber virür sultândan bellüdür yad kuş degül (D: 167/4)

Kuş sürüsüne alışamayan ya da sonradan sürüye dâhil olan kuşlara *yaban kuşu* denir. Çağrışım değeri olarak bu ifade, tasavvuf denizinin farkında olmayan kişiler için kullanılır. *Yad kuş*, iki cihanın ve sultanın farkında olmayan *zahidi* simgelemektedir.

kuş dili:

Süleymân kuş dili bilür didiler

Süleymân var Süleymân'dan içerü (D: 290/9)

Beyitte, Hz. Süleyman kıssasına telmih yapılmıştır. *Kuş dili*, âşığın dilini simgelemesi bakımından metaforiktir. Hz. Süleyman makamı, kâmil mürşidi çağrıştırmaktadır.

kurd kuş:

Yemiş kurd kuş bunı keler niçelerün bagrın deler

Şol ufacık nâ-resteler gül gibice solmuş yatur (D:74/3)

Kurd kuş ikilemesi ölenlerin bedeninin bu dünyada kalacağını ve bu bedenın çürüyüp gideceğini çağrıştırmaktadır.

kuşluk:

Yüz bin yıllık 'ömr olsa bir kuşlukça degüldür

Geçdük bitmez sağışdan zamânı yagmâya virdük

(D:143/8)

Bu ifadeyle şair dünya ömrünün kuşunki kadar kısa olduğunu belirtmekte ve metafora başvurmuştur.

kanadsuz kuşlayın:

Kanadsuz kuşlayın kaldun yabanda

Kanadlu kuşlara kanda iresin (D:279/5)

Kanatsız kuşlar gibi yabanda kalan kişinin simgelendiği beyitte kanatlı kuşlar dervişe gönderimde bulunur.

AT

At, Türkler için binek vasıtası olmasının ötesinde tavsif edildiği değer bakımından önemli bir hayvandır. Türklerin tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar yaşadığı her alanda at kültürünün izlerini görmemiz mümkündür. Yunus Emre de atla ilgili buna benzer hususları şiirlerine almıştır. Metinlerde tespit edilen atla ilgili kavram ve bunların anlamları:

ağac(dan) at: Metinde dört kere geçmekte, tabutu simgelemektedir. Tabutun ağaçtan yapılması ve ölen insanın atın üzerinde götürülmesi yönüyle bu bağdaştırma metaforiktir ve aslında ölümü çağrıştırmaktadır:

Gele şol 'Azrâîl duta assı kılmaz ana ata

Binem ol ağaçdan ata gidem hey dost diyü diyü (D: 291/2)

Tabut, ağaçtan yapılır; ölen insan da at üzerinde gidiyormuş gibi tabutla mezara götürülür. Bizce Yunus, iki ayrı anlamdaki kelimeyi derin bir çağrışım sonucu bir araya getirerek özgün bir *alışılmamış bağdaştırma* yapmıştır. Bu ifade, Yunus'un zeki, kıvrak ve üretken biri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

ata tîz bin-: Çabuk davranmak, acele etmek anlamlarında kullanılmıştır.

Gel imdi gel kanâ'ata gâfil olma tîz bin ata

Olmaya kim ecel yite fâsîd ola satu-bâzâr (D: 83/2)

Ata tîz bin- kanaat etmeyi, gafillikten kurtulmayı, ecelin bu dünya için yetmeyeceğini, kişinin bir an önce ata binip daha

bu dünyadayken dünyadan elini eteğini çekmesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca insan *süluk*'a çıkmak için acele etmelidir. Süluk, derviş için uzun bir yol olarak tasavvur edilirse; at, bu yolda ilerlemeyi sağlayan ilahi bir vasıttır. Dolayısıyla metaforik bir bağdaştırma değildir.

başsuz ata bin(iş)icek:

Hiç bilmezem ben niçe idem kangı yana sefer idem

Yakasuz don geyem gidem başsuz ata bini(şi)cek (D: 127/3)

Beyitte *başsuz ata binişicek* kavramı yine tabuta binmeyi simgelemekte, ölümü çağrıştırmakta ve metaforik bir unsur içermektedir (Tatçı, 1997:241).

atlarının izi tozlu: Bu bağdaştırma *alperenleri* simgelemektedir:

Atlarının izi tozlu önleri tabıl-bazılı

İle güne hükmi yazlu şu muhteşem begler yatur(D: 82/5)

Beyitte, güçlü, unutulmayan ve destan yazmış olan *alperen motifi* tasvir edilmektedir. Bu şiirin yer aldığı bir önceki beyitte şair, yiğitlerin mezarı başında oklarının kırılarak bırakılması motifini işlemiştir.

erenler atı:

Kahr erenler atıdır gayret dahı hil'atıdır

Erenler yayı katıdır okları geçer kayadan (D: 265/2)

Kahr, *erenler atı*na benzetilmektedir. Gayret (kıskanç) kelimesiyle düşünüldüğünde erenler kahrlandığında /dertlendiğinde Allah bu gönül dostlarını üzmeyecek at gibi hızlıca onların yardımına koşacaktır. Gayret kavramının yorumu için Tatçı (1997)'daki gayret maddesine bakılabilir.

etegin at idin-:

Tıfl-ı nev-reste gibi etegin at idinüp

Ele çevgân almadın meydân arzû kılursın (D: 255/3)

Beyitte tıfl-ı nev-reste, *yeni yetme çocuk* anlamına gelmektedir. *Etegin at idinmek* tabiri, cirit oynamak için henüz çok küçük sayılan, ancak cirit oyununa özenen ve at yerine eteğini at yapan çocuğu simgelemektedir. Beyitte, ham ve pişmemiş olan, ancak dervişliğe başlar başlamaz mürşit gibi davranan kişiler anlatılmaktadır. Yunus, bu beytiyle devrindeki sosyal hadiseyi şiirine yansıtmıştır. Çocuklarca taklit edilerek oynanan cirit oyunu temsili olarak dervişliğe veya mürşitliğe soyunanları tasvir eder.

at âlemi/yürüyen atlar:

Âdem toprak yatmışdı at âlemi dutmuşdı

Fikrine bak İblis'ün ya'ni hüner eyledi (D: 356/5)

Ol yürüyen atları sürdi Âdem üstine

Âdem'e mekr irgürüp ya'ni zafer eyledi (D: 356/6)

Bizce *at âlemi* ve *yürüyen atlar* ile simgelenen *nefistir*. İkinci beyitte şeytanın yürüyen atlarla Âdem'i aldatması ve insan karşısında zafer kazanması bu durumu destekler niteliktedir.

atımız ayerlen- / (bunların) atı eyerli: Bu kavramların geçtiği beyitler şunlardır:

Beri gel barışalum yadısan bilişelüm

Atumuz eyerlendi eşdük el-hamdüli'llâh (D: 292/5)

Tokuz 'alem durur nefş haşeratı

Mudam eyerludur bunların atı (RN: 23)

Bu kavramlar, metaforik açıdan vücudun eyerlenip emlenmesini simgelemekte, nefsin arzu ve isteklerinin terbiye dilmesini çağrıştırmaktadır (Tatçı, 1997: 388).

nefs atı:

Niçe bir 'ışk meydânında nefs atın segirdürem

Yâ niçe bir başımı top eyleyüp çevgân olam (D: 201/12)

Beytin tamamı, Türklerde atla oynanan cirit oyununu gözümüz önünde canlandırmaktadır. *İşk meydanı* dergâhta zikir çekilen *mekâm*, *nefs atı* bu mekânda at gibi koşturtulması yönüyle *nefsi* simgelemektedir. *Nefs atı* ayrıca ruhun bineği olan vücudu çağrıştırmaktadır (Tatçı, 1997:397). Bizce, *nefs atı* tabiri tasavvufi açıdan süfli ve ahsen makamlarının ortasında bulunan ve yükselmeye hazır, arınmaya meyleden *nefse* işaret etmektedir. Ayrıca *nefs atı* alışılmamış bağdaştırma olarak değerlendirilebilir.

ecel atı:

Kibir geldi seni bulatdı gitdi

Ecel atı segirdür irdi yitdi (RN:129)

Ecel atı ifadesi, metaforik açıdan ölümü simgelemekte, canı aldığına inanılan Azrail meleğini çağrıştırmakta ve anımsatmaktadır.

atları tâzî:

Farslar iyi cins Arap atlarına *esb-i tâzî* demektedir. Yunus Emre, bu ifadeyi Farsça terkip yerine, isnat öbeği biçimine sokarak Türkçeleştirmiştir. Bir bakıma kavram, söz dizimsel sapmayla kurulan bir bağdaştırmadır:

Kılıcı kanlular cumlesi gâzî

Uçar kuşa yiter atları tâzî (RN:64)

Atlar virmek, at u katır yahud deve ve atlar tonlar:

Bu ifadeler, beyitlerde dünya sevgisine meyledenleri, dünya zenginliğine önem verenleri simgelenmektedir:

Her kimde kim 'ışk varısa ayruk ne sıgar ol yire
Dost döşegine geçemez at u katır yâhûd deve (D: 2/7)

Evvel dirdi gönlüm bana
Atlar tonlar gerek bana
Mevlâ'm bir dert virdi bana
Dostun cemâlin arzûlar (D: 98/5)

Burag(/k) (at): Burag, miraçta Hz. Muhammet'i taşıdığına inanılan ve genellikle ata benzerliğiyle tasvir edilen binektir. Metinlerde sekiz yerde geçmektedir. Bu kavram, sâliki seyr ü süluk makamlarına götüren (uçuran) *ilahi bir vasıtayı* simgeler:

Çagırdı muştucu geldi kanâ'at
Harîr tonlar geyer biner burag at (RN:58)

Bunların dışında bir beyitte atın yavrusu için söylenen *tay* adı geçmektedir. Bu ad, metaforik açıdan dünya malını simgelemektedir:

Zinhâr virmegil gönül dünyâ pâyına birgün
Dünyâyâ gönül viren düşe tayına birgün (D:246/1)

HAYVÂN:

Hayvan kelimesi Türkçede insan dışında hareket eden tüm canlıları kapsamaktadır. Hatta bütün canlıları içine alan anlamı da vardır. Metinde sadece söz konusu canlılar için kullanılan örnekler alınmış, bunların dışındaki ifadeler değerlendirilmemiştir. Hayvan kelimesi, metinlerde genellikle olumsuz anlamlarda kullanılmış olup aşksız olan ve kendini bilmeyen kişileri simgelemekte, gâfillerle derviş olamayanları çağrıştırmaktadır:

'İşksuzlara virme ögüt ögüdünden alur degül
'İşksuz âdem hayvân olur hayvân ögüt bilür degül (D:

157/1)

İlm okımak bilmeklik kendözini bilmekdür

Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin (D:248/5)

hayvân yüki: Bu bağdaştırma, metaforik açıdan *gereksiz* sözü simgelemekte, işgüzarlık veya dedikoduyu çağrıştırmaktadır.

Çok söz hayvân yükidür az söz erün görkidür

Bilene bir söz yiter cânda gevher varısa (D:300/9)

hayvân cânâvâr:

Miskîn âdem oğlanı nefse zebûn olmuşdur

Hayvân cânâvâr gibi otlamaga kalmışdur (D:76/1)

Beyitte, insanın sadece dünya hayatını tercih etmesi anlatılmaktadır. *Nefis* metaforik olarak *hayvan canavar*la ifade edilmiştir

BAHRÎ

Arapça bir kelimedir. Deniz ördeği veya balık anlamındadır. Genelde ışık ve deniz/bahr/derya kelimeleriyle birlikte kullanılmakta ve âşıkı/dervîşi simgelemektedir:

Şerî'at oğlanları niçe yol eyde bana

Hakikat deryâsında bahrî oldum yüzerem (D:171/7)

ışk bahrîsi:

Yir gök tolu bu 'ışk durur 'ışksuz hîç nesne yok durur

'İşk bahrîsi olubanı denizlere talan benem (D:177/2)

İşk bahrîsi âşığı vahdet denizinde yüzen yönüyle ele alır.

çevik bahrî:

Çevik bahrî olmak gerek bir deryâyâ dalmak gerek

Bir gevher çıkarmak gerek sarrâf anı bilmez ola (D: 327/3)

Bu ifade, beyitte çabuk davranması gereken âşığa çağrışında bulunur. Zannımızca, balığın kıpırdak oluşu ve çok hızlı hareket etmesi âşığa atfedilmektedir.

ARSLAN:

Bu hayvan Türklerde genellikle *cesur*, *yiğit* kişiler için kullanılır. Metinlerde ayrıca *şir(gir)* de bu manada değerlendirilmektedir. Yunus Emre’de bu ifade hem olumlu hem de olumsuz anlamlarda yer alır:

İy niçe arslanları alur akdarur ölüm

‘Azrâîl pençesine bir yoksulca dōyemez (D: 105/4)

‘İşkun dîne şûr eyler arslana zencîr eyler

Katı taşı mûm eyler Ferhâd-ı zamân mısın (D: 257/ 6)

Yûsuf’am bâzâra geldüm Mansûr’am bu dâra geldüm

Arslanam şikâra geldüm velâkin yatagum anda (D: 310/3)

Arslan, ilk beyitte *yiğiti*, ikinci beyitte *âşık* simgelemektedir. Arslanlar zapt edilmek için zincire vurulur. Bu yönüyle, âşık nefsinin arslan gibi zincirlemek ve zapt etmek ister. (Tatçı, 1997: 571). Üçüncü beyitte arslan, avcı olması- mürit (derviş) araması- yönüyle mürşidi temsil eder.

Niçe bir sûretde insân ü sıfatda cânavâr

Niçe bir dilkü olam yâ kurd u yâ arslan olam (D: 201/10)

Seyr âleminde insan-ı kâmil olan âşık, artık vahdet makamında çeşitli makamları yeniden devr etmekte ya da tanımaktadır. Beyitte zikredilen bu makamlar enfüsidir (Tatçı, 1997:409). *Dilkü*, *kurd* ve *arslan* ifadeleri bu çetin makamları simgelemektedir.

Tanrı arslanı: İlk Müslümanlardan olan Hz. Muhammet’in sağ kolu Hz. Ali’ye verilen unvan.

Bineridi Döldöl'e bilinde Zülfekâr'ı

Erenler açdı dîni Tanrı Arslan'ı kamı (D: 396/ 8)

Döldöl Hz. Ali'nin atının adıdır. Hz. Ali makamı, katı dervişin ulaşması gereken hedeflerinden biridir. Burada telmih söz konusudur.

tokuz arslan: Eskiden gökyüzü dokuz kat olarak tabir edilmekteydi. Tokuz arslan, dokuz kat göğü simgelemektedir.

Bu tokuz arslan u yidi evren ü dört ejdehâ

Bunlarınla ceng idem Rüstem olam destân olam (D: 201/ 24)

Beyitte bu bağdaştırma, devr âleminde olgunlaşmamış, aslını unutmuş ruhun mücadele etmesi gerektiği yırtıcı ve tehlikeli makamları simgeler (Tatçı, 1997: 410).

iki arslan:

İkinci kapusunda iki arslan vardır anda

Niçeleri korkutmuş olmasın kim korkasın (D: 242/ 8)

Tatçı'nın İsmail Hakkı Bursevî'den naklettiği bilgiye göre, *ikinci kapu* seyr ü süluk'un ikinci mertebesini, *iki arslan* kibir ve gazabı simgelemektedir (Tatçı, 1997: 432).

BALIK:

Balık, genellikle âşığı simgelemektedir:

Yûnus'ıla balık beni çekdi deme yutdı bile

Zekerıyyâ'yıla kaçdum Nûh'ıla tûfândayıdum (D:168/6)

Bu beyitte Hz. Yunus kıssasına telmih yapılmıştır. Burada Yunus makamı kastedilmektedir.

öküz balık eylenecek:

Yire bünyâd urulmadın Âdem dünyâyâ gelmedin

Öküz balık eyleneçmedin ben ezeli andayıdum (D:168/4)

Öküz ve balık günümüzde boğa ve balık adıyla bilinen burçları simgelemektedir. *Öküz balık eylenecek* ifadesi boğa ve

balık burcunun yaratılmasını çağrıştırmaktadır. Boğa ve balık burçları yaratılmadan varlık vahdet hâlindeydi. Şair, bu burçların yaratılmadan önce ezeli olan ilahi zatın varlığında olduğunu belirtir.

balık kavağa çıkmak: Şathiyye olarak adlandırılan bir şiirinde şöyle bir beyit geçmektedir:

Balık kavağa çıkmış zift turşusun yimege

Leylek koduk togurmuş bak a şunun sözünü (D: 407/6)

Balık *mürşit* geçineni simgelemekte, sahtekârı çağrıştırmaktadır (Tatçı, 1997: 495). Bir bakıma zahittir. *Zift turşusu*, beğenilmeyen sözü temsil eder. *Leyleğin koduk doğurması* zahirde çirkindir, gerçekte marifettir. Ancak hak ehilleri leyleğin hünerini, marifetini gizlemeye çalıştığını bilirler. Sıradan insanlar leyleğin sözünü ayıplarken, hak ehilleri şaşırırmaktadırlar (Tatçı, 1997: 631).

Derviş oldur itden kaçar it besleyen kanlar içer

Kogıl hem it beslemegi it besleyen sekbân olur (D:97/3)

Çekişürler anı it gibi tullâb

"Ed-dünyâ cîfetun ve tâlibihâ kilâb"(RN:425)

Bu beyitte hadise telmih yapılmıştır. *İt*, dünya taliplilerini simgelemiş, vücudu/*nefsi* çağrıştırmıştır. Beytin birinde it metaforik olarak *cimriyi* simgelemektedir:

Bu murdâr gördiler kim taşra düşdi

Bahîller it gibi cep-cevre üşdi(RN:424)

nefsü(m/n) iti:

Yudum şöyle meyyitümi miskînem aran yetîmi

Öldürem nefsüm itini gelmesün koman gerekmez (D: 108/2)

Anun gibi dîn ulusu hâç öpdi çaldı nâkûsı

Sen dahı bırak nâmûsı nefsün itini oda yak (D:130/6)

Beyitlerde *nefsüm/n iti*, metaforik açıdan *nefsi* simgelemekte, *nefs-i emmareyi* çağrıştırmaktadır.

PERVÂNE

Genellikle aşkından yanıp tutuşan kişi (derviş), mum ya da ışık etrafında yanan pervâneyle simgelenmektedir. Bu ifadeleri Yunus'ta da görmek mümkündür:

İşka tanışık sığmaz degme cân göge agmaz

Pervâne gibi oda yanmayan 'âşık mıdır (D:36/5)

Bir beyitte bu anlamın dışında kullanılmıştır:

Görmez misin sen aruyı her bir çiçekden bal ider

Sinegile pervânenün yuvasında bal olmaya (D:5/5)

Beyitte arı, çalışan kişiyi işaret etmekte, dervişi çağrıştırmakta; *sinek ile pervane* gayret etmeyen ve bir şey üretemeyen kişiye gönderimde bulunmakta, aslında *cahile* atıf yapmaktadır (Tatçı, 1997:588).

TOGAN, BALABAN VE ŞAHİN

Metinlerde togan sekiz, şahin iki, balaban bir kez geçmektedir. Her üç hayvan da avcı olması yönüyle *mürşiti* simgeler:

Şah balabân şahin togan zihî ögmiş anı ögen

Togan za'îf olurısa toganlıktan kalur degül (D:157/6)

Yûnus bir toganıdı kondı Tapduk kolına

Ava şikâre geldi bu yuva kuşu degül (D:164/8)

Ol kuşun kim yuvası togan elinde ola

Ol anda kaçan tura gide yayına birgün (D: 246/4)

İkinci beyitte Yunus, Tapduk'la tanışmadan önce kendini *mürşit* (togan) zannetmiş, ancak onunla tanıştıktan sonra anlamış ki Tapduk mürit değil, mürşittir. Beyitlerde *yuva kuşu*, *müridi*/dervişi simgeler.

YILAN (İLAN/ILAN/) VE ÇIYAN:

Beş karış bez durur tonum ilan-çıyan yiye tenüm

Yıl geçe obrıla sinüm unıdılup kalam birgün (D:241/4)

Yılan çıyan ikilemesi bilinen bağdaştırmalardandır. Şair, *kabir azabını*, yılan çıyan ikilemesiyle anlatmaktadır.

şol agılu ilan:

Yıldırım olup şakıyan kakıyup nefsin dokıyan

Yirün ka'rında berkiyen şol agılu ilan benem (D:194/3)

Diller damaklar şeşüren 'ışk kazanını taşıuran

Hamza'yı Kâf'dan aşuran ol agulu yılan benem (D:194/12)

Bizce yukarıdaki beyitte ilan, *nefsi* simgelemektedir. Yılan, genellikle sinsice, gizlice düşmanını zehirler. Kötü nefis de farkında olmadan kişiyi yoldan çıkarabilir. Ancak derviş nefsinin bu durumunun farkına varır, onu dizginler ve seyr ü sülukta mertebe kat eder.

BAYKUŞ:

Baykuş, genellikle metruk yerlerde yaşadığı için tasavvufi manada zahide gönderimde bulunur.

Kişi gerek bile anı hem uyanık ola câni

Bilürsin dünyâ seveni baykuş gibi vîrâdadur (D: 44/3)

Baykuş metaforik açıdan dünyayı seveni ve zahidi simgelemektedir.

KARINCA:

Erenlerün yolları inceden inceyimiş

Süleymân'a yol kesen şol bir karıncayımış (D:124/1)

Ol karınca söyledi Süleymân'a yol didi

Ol karınca söylediği cevâb alıncaymış (D:124/2)

Karınca, Hz. Süleyman kıssasını anımsatmakta, Tatçı'ya göre Kuran-ı Kerim'deki Neml Suresi'ne atıf yapmaktadır. Birinci beyitte *karınca hırslı* insanı simgelemektedir (Tatçı, 1997:228;429).

Vay ki n'ola hâlüm bilinmezise ahvâlüm

Yılan-çıyan karınca üşe dilüm üstine (D:340/4)

Yukarıdaki beyitte yılan-çıyan ve *karınca kabir azabını* simgelemektedir.

KURD/T:

Metinlerde hem küçük böcek hem de yırtıcı hayvan anlamlarında kullanılmıştır.

Eyyûb oldum tenüme cefâ kıldum cânuma

Çagurdum Sübhân'uma kurtlar toyurup geldüm (D: 191/9)

Beyitte *kurtlar* kelimesi, Hz. Eyüp kıssasına telmih olarak kullanılmakta ve sabrı simgelemektedir. Kurt, nefsin *dünyaya meylini* de simgeleyebilir.

ÖKÜZ

Öküz, sığır grupları içinde en irisidir ve devamlı geviş getirmektedir. Bir bakıma doymayan ve yedikçe azan bir hayvandır. Dolayısıyla bu durumda bulunan nefis öküzle özdeşleştirilmektedir.

Nefis anlamında:

İndi öküzi ol la 'în âl ile azdurmaga

Sinek ile Hak Çalap öküzi elden kodı (D:369/3)

Lain; lanetlenmiş, lanet edilen anlamındadır. Bizce *lain al* şeytanı, öküz nefsi simgeler. Çünkü şeytan âl (hile) ile nefsi azdırma hevesindedir.

Öküz ıssı/Mürşid-i kâmil

Bir öküz bogazladum kakıldum sere kodum

Öküz ıssı geldi eydür bogazladun kazımı (D:407/10)

Birinci mısradaki geçen öküz *nefsi*, ikinci mısradaki öküz ıssı bağdaştırması *mürşid-i kâmil*i simgeler. Bir bakıma mürşid-i kâmil (mürşit), dervişin kendine bağlı kalmasını ister.

CÂNÂVÂR:

Genelde parçalayan ve yırtıcı hayvanlar için kullanılır. Ayrıca halk dilinde kurt ve domuza canavar denmektedir.

yaban cânâvârı:

Kolmaşa virdük sözünü söz ile döğdük yüzünü

Yaban cânâvârı gibi bilinler andan şes eder (D:80/3)

Yaban canavarı, kolmaşı/zahidi simgelemekte, canavarın âriflere saldırmasını çağrıştırmaktadır (Tatçı, 1997: 581).

Nefis anlamında: Bizce, çok *canavarlar* ifadesi dervişin üstesinden geldiği nefis mertebelerine işaret etmektedir:

Dervişlik bir pîşedür hırkacığı mîşedür

Çok cânâvârlar yörür tonında dervişlerin (D: 149/9)

sıfatda canavar: Seyr makamındaki âşık değişik sıfatları tanımaktadır. Bu ifade nefsin emrinde olan insanı simgeler:

Niçe bir sûretde insân ü sıfatda cânâvâr

Niçe bir dilkü olam yâ kurd u yâ arslan olam (D: 201/10)

KAZ:

Kuş hod yumurtaydı yuva hod perdeyidi

Ün hod kudret ünidür bilmeyene kaz gelir (D: 23/4)

Kudret sesi cahil için kaz sesi gibidir. Metaforik olarak kaz cahilliğin göstergesidir. Beyitte kuş, *müridi*; yuva, *dergâhı*;

perde, *gaybi*; kudret üni, müridin gayb âleminden tanıdığı/bildiği *sesi* ifade etmektedir. Bu sırra vâkıf olamayanlar Kudret ünini kaz sesiyle karıştırır. Aşağıdaki beyitte de kaz cahili simgelemektedir:

Erenler gelüp geçdiler dünyâyı koyup göçdiler

Havâyâ agup uçdılar bular hü mâdür kaz degül (D: 166/2)

Mürît adayı:

Bu bir genc-i nihândur n'ister sofilar bunda

Niçe ördek niçe kaz hoş iner gölümûze (D:319/5)

Genc- nihan (gizli hazine) dergâhı, *kaz ve ördek* mürit adaylarını simgeler.

HÜMA KUŞI:

Başına konduğu kimseye mutluluk getirdiğine inanılan talih kuşudur (Akalin, 2005:908). Metinlerde dört kez geçmekte ve hepsi de talih kuşu anlamında kullanılmaktadır.

Dervîş (âşık):

‘Înâyet anun işi anlamaz degme kişi

Bilgil bu hü mâ kuşu ‘âşıklar devletidür (D:34/6)

Dervîş bilür dervîşi Hak yolına turmuşu

Dervîşler hü mâ kuşu çaylak u baykuş degül (D: 167/3)

Hüma kuşu, *dervîşi/âşığı*; çaylak ve baykuş, *zahidi* simgeler.

SİNEK:

fakir (hakir) dervîş:

Bir sinek bir kartalı kaldurup urdı yire

Yalan degül gerçektür ben de gördüm tozını (D:407/5)

Sinek, fakir görünümlü hakir *dervîşi*, kartal zahirde kendini *âlim* zannedenleri simgeler (Tatçı, 1997: 627).

İndi öküzi ol la 'în âl ile azdurmaga

Sinek ile Hak Çalap öküzi elden kodı (D:369/3)

Bizce *sinek*, bir önceki beyitteki gibi vahdet makamına çıkan, zahirde zayıf ama gerçekte güçlü olan *dervîşi* simgelemektedir. Zahirde öküz güçlü nefsi, belki bencilliği; sinek ise fakir bir *dervîşi* temsil etmektedir.

sinek üş- Bilinen bağdaştırmalardandır. Sinek üşmesi, insanın bir gün bu dünyadan gideceğine, cesedinin ise çürüyeceğine işaret eder:

Niçe tahta binenler yire düşdi

*Niçe bēnin diyene **sinek üşdi*** (RN:93)

EJDE(R)HA VE EVREN:

Bu hayvanlar sürüngenler grubuna girer. Ele aldığımız şiirlerde *yılan*, *çıyan*, *keler* ve *karınca* gibi yerde yaşayan hayvanlar genellikle ölü bedenleri yemelerine atfen *kabir azabını* tasvir ederken, yılanın biraz daha büyüğü olan ve insanı yutabilecek özellikte bulunan evren/ejdeha gibi hayvanlar bu yönüyle *ölüme* gönderimde bulunur.

Ölüm: Ejderha, aşağıdaki beyitte yutması yönüyle ölümü simgeler:

Kanı anun sevdük yari kıl tâ 'atun arı yüri

*Miskîn Yûnus eydür bunı **ejderhâlar** yudar ölüm* (D:198/9)

dört ejdeha: Alışılmamış bağdaştırmalardandır. *Anasır-ı erbaayı* simgelemekte, *vücudu/nefsi* çağrıştırmaktadır.

*Bu tokuz arslan u yidi evren ü **dört ejdehâ***

Bunlarınla ceng idem Rüstem olam destân olam
(D:201/24)

nefsümün ejdehası: Alışılmamış bağdaştırmalardandır. Her şeyi yutması, dünya hırsına kapılması yönüyle nefsi *ejdaha* simgelemektedir.

Nefsümün ejdehâsı döndi bana haml'itdi

Kanâ'at hay dimezse hakîkatdür yir indi (D:383/2)

yidi evren: Yedi kat cehennemi (tamu) simgelemekte, sâlik'in aşması gereken makamları çağrıştırmaktadır (Tatçı, 1997: 199):

Bu tokuz arslan u yidi evren ü dört ejdehâ

Bunlarınla ceng idem Rüstem olam destân olam (D: 201/24)

üç evren: Tatçı'nın Bursevî'den aktardığına göre üç evren *riya, haset ve mal sevgini* simgelemektedir (Tatçı, 1997: 432):

Üçüncü kapusunda üç evren vardır anda

Sana hamle iderler olmasun kim dönesin (D: 242/9)

ölüm evreni: Bizce, Azrail'i simgeler:

Niçe kibr ü hevâ uşada seni

Ölüm evreni bir gün yuda seni (RN:135)

Bir beyitte **cahili** simgeleyen hayvanlar bir arada kullanılmıştır:

Boz yapalak devlingece emek yime irte-gice

Anun işi gözsepekdür salup ördek alır degül (D:157/5)

Boz yapalak, devlingeç ve gözsepek cahili, ördek dervişi simgelemektedir.

Metinde geçen diğer hayvan adlarını insana atfedilen tasvirî yönleriyle *uğurlu* ve *uğursuz* olmak üzere iki ayrı kategoride ele almak mümkündür. Bu hayvanlar ana çizgileriyle bazı tasavvufi kavramları izah etmektedir:

Uğurlu Anlamda Kullanılanlar:

<u>Hayvan Adı</u>	<u>Simgesel Değeri</u>
keklik	Mürîr/Dervîş
koç	Kemal noktası
mercân	Dervîş/Dergâh
ördek	Mürîr/Dervîş
şir(gir)	Yiğit/ Mert
bâz (=doğan)	Mürşit
leylek koduk doğur-	Arif (kendini gizleyen)
şahin	Mürşit
arı	Dervîş/Arif
balaban	Mürşit
berre (kuzu)	Zerre (Küçük)
düldül	Hız. Ali'nin atı
geyik	Dervîş
gügercin	Mürîr adayı
horûs	Ezan
koyun	Kemale erme (Uysallık)
kuzu	Kuzu (Hız. Muhammet mucizesi)
merkeb	İlahi vasıta (Ruhun bineğı)
murg	Dervîş/Âşık
ışk nihengi yut-	Cezb hâlindeki âşık
serçe	Eren (Dervîş)

şekil 3: Uğurlu Anlamda Kullanılan Hayvan Adları

Uğursuz anlamda Kullanılanlar:

<u>Hayvan Adı</u>	<u>Simgesel Değeri</u>
aygâr	Doymayan nefis
davar/ tavar	Dünya malı
devlengeç	Cahil
göz(süz)sepek	Cahil
dürrac	Zahit
karga	Dedikodu yapan zahit
leylek	Zahit
akrep	Kabir azabı
ay	Sabırsızlık
çaylak	Zahit
deve	Dünya malı
dilkü	Çetin makam (Sâlik için)
hıncır (domuz)	Gammaz
katır	Dünya malı
kartal	Zahit (Arifleri küçümseme)
keler	Kabir Azabı
kerkes (Akbaba)	Zahit
kilab	Nefis (Dünya seven)
nefs haşerâtı	Nefis
zehr-i mâr (yılan)	Kabir azabı / Âhiret azabı
tûfî (Papağan)	Zahit
tosbağa	Cahil
(boz) yapalak	Cahil
zag (karga)	Zahit

Şekil 4: Uğursuz Anlamda Kullanılan Hayvan Adları

Sonuç

Bu çalışma, Yunus Emre'den hareketle *şiiir dilinde* hayvan adlarının kullanım alanlarını saptamak ve işlevsel yönlerini keşfetmek amacıyla yapılmıştır. Türk dilinin tarihî metinleri hayvan adlarına ve bunların işlevlerine yer vermesi bakımından oldukça zengindir. Şiiir dilinde hayvanlara yer verilmesinin bir nedeni *somutlamadır*. Soyut kavramların gerek şiiirde gerekse günlük dilde daha iyi anlaşılması için doğadaki her unsur iletişimde somut değerler elde etmek için kullanılır. Kavramlar ise genellikle metaforlar aracılığıyla yapılır. Denilebilir ki soyut kavramın somut gönderimde bulunmasında aracı olan en önemli iletişim ögesi *metafordur*.

Divan'da ve *RN*'de geçen hayvan adlarının birçoğu tasavvufi değerleri niteler. Tasavvufi kavramlar, metafor aracılığıyla simgesel değere taşınmış, ayrıca çağrışım yoluyla Arap ve Fars kültüründen gelen terim ve tabirler Türkçe yorumlanmıştır. Böylelikle şair belki de tasavvufi ve soyut ifadeleri hem Türkçe mantıkla kavramsallaştırmış hem de bu idrak yönüyle somutlaştırmıştır.

Şiiirlerde hayvanların kendi dünyalarına ait davranışları, insan davranışlarına yansıtılarak tasvir edilmiştir. Bu da şairin dışa dönük gözlem gücünü, döneminde yaşadığı dünyaya yabancı kalmadığını göstermektedir.

Kavram, anlam ve ifade zenginliği bakımından Yunus'un hayvanları sıkça kullanması önemlidir. Çünkü hayvan, Türklerin yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Mesela, bülbül şiiirlerde sık geçmesine rağmen şair tarafından sadece bir kavramı (âşık) karşılamaktadır. Oysa Türklerin yaşamıyla bütünleşmiş olan *atla* ilgili kavram sayısı bir hayli fazladır. Bağdaştırma şeklinde yorumlanabilen bu ifadeler, kültürel yaşamın dile yansıması bakımından dikkat çekicidir.

Hayvanların uçuşması, sürünmesi, yer altında yaşaması ve yırtıcı olması aslında canlının merkezinde olan insanı tavsif etmek için kullanılmaktadır. *Şekil 3* ve *4*'te, bu durumu görmek mümkündür. Sürünenlerden *akrep*, *yılan*, *ejderha* ve *evren* sinsi düşman olması yönüyle *nefsi* ya da *kabir azabını*

simgelerken toprağa yakın yaşayan hayvanlardan *köstebek*, *tosbağa* ve *keler cahile* gönderimde bulunur. *Keklik*, *ördek*, *gügercin* ve *geyik* gibi avlanılan hayvanlar *müridi*; *togan*, *şahin*, *bâz* ve *balaban* iyi avcı kuşlar olması yönüyle *mürşidi* tasvir etmektedir. *Çaylak*, *dürrâc*, *devlengeç* ve *boz yapalak* iyi avlanamayan kuşlardan sayıldığı için *zahide* benzetilmektedir. *Merkep* ve *at* binek hayvanı olması, *kuş* ve *serçe* uçuşu yönüyle *sâlik*'in seyr ü süluktaki seyahatini gözler önünde canlandırmaktadır. *Karga*, *leylek* ve *tûtûn*'in sesleri bülbüldeki kadar güzel olmadığından yine *zahidi* simgelemektedir. Ayrıca enfüsü mertebenin en alt tabakası yılanla temsil edilirken, afaki makamın en üst basamağı *atla* ifade edilmektedir.

Yunus Emre'nin hayvanları her yönüyle ele alması, onun ifade zenginliğini göstermeye yeter. Tasavvufi değerleri idrak süzgecinden geçirip ana dilinde yoğurması ve zihnindeki çağrışımları simgelerle tasavvur etmesi, Yunus'un evrensel değerleri özümsemesinden kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Halûk ve diğerleri (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKDEMİR, Yaşar (2007), *Yûnus Emre'de Türkçe*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Öğretimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- AKSAN, Doğan (1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Engin Yayınevi.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1995). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DURMAZ, Canan (2008), *Yunus Emre Divanı'nda ve Risaletü'n-Nushiyye'de Kelime Grupları ve Söz Varlığı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

PAÇACIOĞLU, Burhan (2006). *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Ankara Bizim Büro Basımevi.

Tarama Sözlüğü (1963). Türk Dil Kurumu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

TATÇI, Mustafa (1997). *Yunus Emre Dîvânı I-II-III-IV*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.